

TJEKLISTE FOR LEDELSE AF LÆRINGSMILJØET

- God og tryk stemning -

Lokalet	Opmærksomhed	Materialer	Rammesætning	Samarbejde
Er lokalet indbydende, og signalerer det 'her lærer vi noget sammen'?	Er der procedurer for, hvordan man kommer ind i og går ud af klasserummet på en god måde? Er det tydeligt, hvornår man er klar til undervisningsstart?	Er der let adgang til materialer (papir, blyanter, blyantspidsere, viskelædere) for alle elever? Er der lagt materialer, bøger mv. frem, før undervisningen starter?	Er der et visuelt program/en plan for timen (og dagen)? Er der en visuel målsætning for timen?	Er der tydelige procedurer for, hvordan eleverne kan få hjælp?
Er lokalet ryddeligt?	Er der et opmærksomhedssignal, som fører til ro inden for kort tid?	Er mobiler, iPads og computere pakket væk, når de ikke er i brug i undervisningen?	Bruges der time-timer? Bruges planen løbende til rammesætning af proces?	Ved eleverne, hvordan de kan hjælpe hinanden?
Har eleverne faste pladser?	Er lydniveauet acceptabelt? Er der rutine for forventningsafstemning af lydniveauet?	Ved eleverne altid, hvad de kan/skal lave, hvis de er færdige før tid? Har de fx adgang til ekstraaktiviteter?	Er der indlagt hyppige 'pauser'? Er der rutiner for skift?	Er det tydeligt stilladseret, hvorledes eleverne skal samarbejde, når det er påkrævet?
Andet?	Andet?	Andet?	Andet?	Andet?

LÆRINGSMILJØET

Tjekliste for ledelse af læringsmiljøet

Vi har udarbejdet denne 'Tjekliste for ledelse af læringsmiljøet' til brug for samarbejdet om ledelse af læringsmiljøet. I denne vejledning beskrives og uddybes modellen med arbejdsspørgsmål og forslag til fremgangsmåde. Læs i øvrigt om ledelse af læringsmiljøet i kapitel 7.

Man kan bruge tjeklisten på forskellige måder. Den kan selvfølgelig bruges individuelt til en gennemgang af ens egen ledelse af læringsmiljøet/klassen: *Er der noget, jeg kan forstærke eller forbedre?*

Men tjeklisten er fortrinsvis tænkt som et arbejdsredskab for samarbejdet i co-teaching og/eller mellem flere professionelle, der deler klasserum og/eller årgang, til at finde fælles pædagogiske forståelser og virkemidler.

Ledelse af læringsmiljøet

Ledelse af læringsmiljøet er et væsentligt pædagogisk virkemiddel i forhold til elevernes muligheder for at deltage aktivt og bidrage passende både til læringsaktiviteterne og til det sociale. Man kan sige, at ledelse af læringsmiljøet handler om at 'sætte situationen', så samspillet mellem det, man som underviser ønsker skal udfolde sig, og elevernes forudsætninger får de bedst mulige betingelser. Der er flere elementer, det kan være relevant at tage stilling til og forsøge at håndtere. Når man co-teacher eller på anden måde samarbejder med andre professionelle i undervisningen, vil det være et godt sted at starte sit fælles pædagogiske udviklingsarbejde.

Denne tjekliste for ledelse af læringsmiljøet indeholder følgende områder:

- **Lokalet**
- **Opmærksomhed**
- **Materialer**
- **Rammesætning**
- **Samarbejde**

Til hvert af disse områder knytter sig en række pædagogiske og didaktiske elementer eller tilgange:

LÆRINGSMILJØET

TJEKLISTE FOR LEDELSE AF LÆRINGSMILJØET

- God og tryk stemning -

Lokalet	Opmærksomhed	Materialer	Rammesætning	Samarbejde
Er lokalet indbydende, og signalerer det 'her lærer vi noget sammen'?	Er der procedurer for, hvordan man kommer ind i og går ud af klasserummet på en god måde? Er det tydeligt, hvornår man er klar til undervisningsstart?	Er der let adgang til materialer (papir, blyanter, blyantspidsere, viskelædere) for alle elever? Er der lagt materialer, bøger mv. frem, før undervisningen starter?	Er der et visuelt program/en plan for timen (og dagen)? Er der en visuel målsætning for timen?	Er der tydelige procedurer for, hvordan eleverne kan få hjælp?
Er lokalet ryddeligt?	Er der et opmærksomhedssignal, som fører til ro inden for kort tid?	Er mobil, iPads og computere pakket væk, når de ikke er i brug i undervisningen?	Bruges der time-timer? Bruges planen løbende til rammesætning af proces?	Ved eleverne, hvordan de kan hjælpe hinanden?
Har eleverne faste pladser?	Er lydniveauet acceptabelt? Er der rutine for forventningsafstemning af lydniveauet?	Ved eleverne altid, hvad de kan/skal lave, hvis de er færdige for tid? Har de fx adgang til ekstraaktiviteter?	Er der indlagt hyppige 'pauser'? Er der rutiner for skift?	Er det tydeligt stilladsret, hvorledes eleverne skal samarbejde, når det er påkrævet?
Andet?	Andet?	Andet?	Andet?	Andet?

Hvordan bruger man modellen?

En fremgangsmåde kan være, at alle i teamet først individuelt gør sig overvejelser om, hvordan hvert enkelt element i tjeklisten aktuelt håndteres. Skravér eventuelt med overstrengningstusser: grøn for "Det her vi styr på", gul for "Det kan forbedres" og rød for "Det gør vi ikke/det gør vi ikke ens". Herefter kan I sammenligne og drøfte hvert element med hinanden, og det aftales, hvilke områder I vil arbejde med at forstærke og på hvilke måder. I teamet kan I løbende vende tilbage til tjeklisten og arbejde videre med justeringer og forstærkninger. Co-teaching giver mulighed for ved fælles hjælp at realisere og forstærke de pædagogiske og didaktiske ledelselementer ved at udvikle og arbejde med dem i den fælles planlægning, undervisning og evaluering.

Når vi lægger op til, at alle undervisere helst skal lede klasserummet ud fra nogenlunde ens rammer, er det, fordi det er betydningsfuldt for eleverne, og fordi det for nogle elever er nødvendigt, at rammerne er ens fra time til time og fra underviser til underviser. Hvis eleverne oplever, at rammerne sættes meget forskelligt, skal de bruge meget energi på at afkode ledelsen af rummet eller selv finde ud af at skabe orden og rammer, og det kan være meget udfordrende for nogle elever.

Der er mange pædagogiske og didaktiske elementer, der er betydningsfulde, når man vil have styr på ledelsen af læringsmiljøet også på tværs af fag, undervisere og eventuelt på tværs af en årgang. 'Tjeklisten for ledelse af læringsmiljøet' indeholder et udvalg af de elementer, vi finder væsentlige, og som kan være gode at starte med. Vi har i udvalget taget højde for elementer fra både klasserumsledelse, relationsledelse og læringsledelse.

LÆRINGSMILJØET

Gennemgang af de fem ledelselementer

Lokalet

Indretning

Klasserummets indretning og ryddelighed er med til at signalere forventninger til eleverne og til de fælles aktiviteter, der skal foregå i rummet. Rummets indretning og ryddelighed kan være særlig betydningsfuld for nogle elever og spiller derfor en større rolle i arbejdet med at skabe gode deltagelsesmuligheder for alle elever.

Lokalet bør være ryddeligt, så det signalerer, at det, der foregår, er betydningsfuldt, og så eleverne kan arbejde forskellige steder i rummet uden først at skulle flytte ting og sager rundt. Rod og bunker kan desuden være med til at skabe 'visuel støj' og derved aflede elevernes opmærksomhed. Nogle elever vil være mere følsomme over for denne form for 'visuel støj'.

Pladser

Det kan have stor betydning for den psykologiske tryghed, hvordan underviserne håndterer fordelingen af pladser i lokalet. Det er godt, når der er faste pladser, så alle ved, hvor de skal sidde. Dernæst er det af betydning, at det er underviserne, der bestemmer pladserne. Når der skal rokeres til nye pladser i klassen, aktualiserer det den samme utryghed som før beskrevet. Det er en misforståelse, at det er et udtryk for medbestemmelse at lade eleverne selv ønske eller vælge pladser. En sådan praksis er med til at skabe utryghed og kan gøre det meget svært for elever, der oplever sig på kanten af fællesskabet eller på anden måde udsat. Der vil altid være elever, som aldrig bliver valgt. Ud over at det er meget ubehageligt at opleve sig som én, der bliver valgt fra, vil det også fratage eleverne muligheden for at lære noget af andre elever. Derfor bør det altid være underviserne, der bestemmer pladserne og desuden lader dem skifte med ca. 1-2 måneders mellemrum, så mange forskellige elever kommer til at arbejde sammen. På den måde understøtter pladserne, at alle elever lærer hinanden at kende og lærer at arbejde sammen med mange forskellige. I Cooperative Learning, som vi er meget inspireret af, arbejdes der målrettet med brug af elevteam dvs. heterogene team a 4 elever (3 eller 5 kan også være en mulighed). På den baggrund anbefaler vi, at man vælger at lade eleverne sidde i team, *hvis man samtidig arbejder med CL-strukturer.*

LÆRINGSMILJØET

Opmærksomhed

Goddag og farvel

Muligheden for aktiv deltagelse kan påvirkes, allerede når eleverne og/eller underviseren kommer ind i klasserummet. Man kan her arbejde med forskellige rutiner.

Fx er der gode erfaringer med at stå i døren og sige velkommen ved dagens begyndelse og farvel, når timen eller dagen er slut. På den måde opnår underviseren en personlig kontakt med hver enkelt elev og har mulighed for at understøtte deres deltagelse fx ved en anerkendelse, fysisk berøring eller en påmindelse/opfordring eller ved positiv feedback.

Der kan også være andre måder at kommunikere til eleverne, hvordan det er mest hensigtsmæssigt, at eleverne indfinder sig i rummet ved dagens eller timens begyndelse. Der kan være visualiseringer med anvisninger som: "Sådan starter vi dagen her i 2. x", der kan være rolig musik, en time-timer eller andre rutiner. Pointen er, at en kendt (gentagende) og rolig opstart vil være et godt anslag til dagens begyndelse. På samme måde kan en tilsvarende afslutning på dagen være med til at afrunde dagens læring og samvær i fællesskab. Det kan være med en bestemt sang eller en rundkreds eller ved hjælp af positive tilkendegivelser.

Tid til at lytte

Når man ønsker elevernes opmærksomhed, er det af stor betydning, hvordan man påkalder sig denne opmærksomhed. Hvis man er nødt til at afbryde eleverne i en aktivitet, eller hvis der er opstået et for højt lydniveau, og man har brug for at sænke dette, vil det være kontraproduktivt selv at hæve stemmen og så at sige råbe op. I stedet vil det være en hjælp for både underviser og elever, at man har skabt en kendt rutine for at skabe ro eller opmærksomhed.

Til dette formål kan man have et fast opmærksomhedssignal, som man benytter, hver eneste gang der skal skabes opmærksomhed i børnegruppen eller klassen. Opmærksomhedssignalet kan være et håndtegn, eventuelt understøttet af en remse, som eleverne gentager/efterligner, eller en genkendelig lyd, fx en klokke eller en klapperytme, som eleverne gentager.

Vi foretrækker '**Giv mig fem**': Underviseren løfter sin ene hånd højt op med spredte fingre og siger "Giv mig fem". Herefter begynder underviseren at tælle fra et og op (ikke ned).

LÆRINGSMILJØET

Eleverne løfter deres ene hånd op på samme måde, signalerer til de andre elever, forholder sig roligt og retter opmærksomheden mod underviseren.

Målet er, at eleverne kan skabe en fælles opmærksomhed på fem sekunder ("*Giv mig fem*").

Underviseren tæller og giver eleverne positiv feedback efterfølgende, fx "Tak for opmærksomheden! Flot, I nåede det på de fem sekunder!" eller "Tak for opmærksomheden! I nåede det ikke helt på tiden i dag, men jeg er sikker på, det bliver bedre næste gang. Der kan det være, vi kommer ned på ..."

Det vil være godt, at alle undervisere bruger det samme opmærksomhedssignal, og at det bruges ret konsekvent. Det er af stor betydning for eleverne, at underviserne gør det samme. Det styrker forståelsen hos eleverne, og det gør det også lettere for underviserne at bruge og få gavn af opmærksomhedssignalet.

Når opmærksomhedssignalet introduceres for eleverne, er det selvfølgelig vigtigt, at alle forstår, præcis hvad det går ud på. Det kan være en god idé at gentage det indimellem. Man kan også lægge vægt på tydelige positive forventninger i introduktionen og siden løbende give eleverne feedback på, hvordan de mestrer at skabe ro og opmærksomhed med det samme, når opmærksomhedssignalet vises.

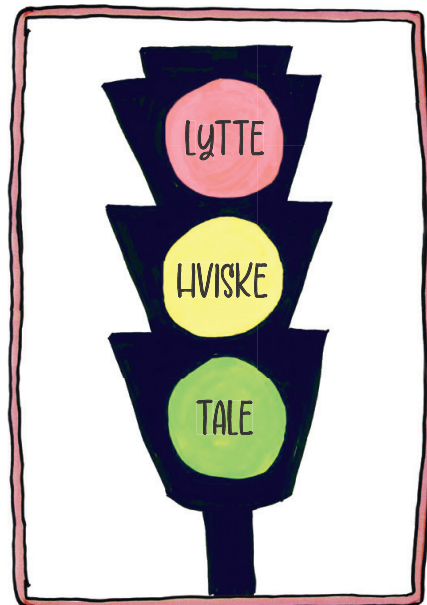
Forventningsafstemning af lydniveauet

Lydniveauet i klassen er af stor betydning for læringsmiljøet. Lydniveauet vil naturligt variere alt efter aktivitet og skal ses i sammenhæng med aktiviteten. Ro er ikke altid målet. Når eleverne fx skal arbejde sammen om mere kreative eller mundtlige opgaver, vil det helt naturligt skabe et højere lydniveau. Eleverne kan med underviserens hjælp lære sig at være bevidste om, hvilket lydniveau der er i orden hvornår. For at arbejde med at bevidstgøre eleverne og skabe fælles rammer for lydniveauet i klassen kan det være en god idé at skabe et eller flere narrativer for lydniveauet. Fx kan man tale med eleverne om '*korte og lange stemmer*'. Korte stemmer når kort ud, og lange stemmer når langt ud. På den måde kan man bevidstgøre eleverne om, hvor langt deres stemmer skal nå, fx til sidemanden, til gruppen eller på tværs af legepladsen/hallen.

LÆRINGSMILJØET

STEMMER I KLASSEN

4. UDENDØRS
3. TALE I KLASSEN
2. TALE I GRUPPEN
1. HVISKE
0. STILLE

To måder at snakke med eleverne om lydniveauet i klassen. Til venstre hvilken stemmestyrke, man må tale med i forskellige situationer, og til højre hvornår man fx ikke må tale men skal lytte.

Materialer

Det kan være en god idé at tænke undervisningen igennem i forhold til adgangen til materialer. Det kan give unødige ophold i undervisningen, hvis materialer skal findes frem, ting og sager skal pakkes væk, remedier skal hentes i tasker på gangen etc. For hver gang, der skabes et sådan ophold i undervisningen, mistes opmærksomheden, og alle skal tilbage på sporet igen. Det kan være meget svært for nogle børn og er derfor værd at undgå, hvis man kan. Der er naturligvis brug for pauser undervejs i undervisningen, men det er bedre, at disse er mere planlagte.

Redskabskasse

Adgang til materialer er en forudsætning for, at eleverne kan udføre de opgaver eller aktiviteter, man sætter dem til. I de fleste undervisningssammenhænge vil der være brug for skriveredskaber, papir og lignende. Det er vores anbefaling, at dette altid er tilgængeligt i klasserummet. Penalhuse er udmærkede og ofte noget, eleverne er glade for. Men det er også noget, der kan være med til at skabe udsathed og desuden afbryde undervisningsflowet, når en elev *ikke* har sit penalhus eller skriveredskaber parat. Vi anbefaler at have bokse med diverse redskaber, som kan sættes frem på bordene, før undervisningen går i gang.

LÆRINGSMILJØET

Ekstra tid eller egen tid

Når eleverne arbejder med opgaver eller andre aktiviteter, kan det ofte ske, at nogle er færdige før andre. Her vil det være godt, hvis eleverne ved, hvad de så kan tage sig til. På den måde undgås det, at eleverne mister fokus og måske forstyrrer andre, der er i gang med at arbejde. Vi har set gode eksempler på, at eleverne har faste og kendte ekstra aktiviteter, de kan vælge imellem, når de 'har tid tilovers'. Det kan fx være læse-, skrive- eller tegneopgaver. Vi har også set skoler, hvor det praktiseres, at eleverne har små projekter i gang, som de selv har valgt. Disse projekter arbejder de på, når de 'har tid tilovers', og de fremlægger projekterne for resten af klassen, når de er færdige eller udstiller. Det kan fx være projekter, hvor de undersøger månelandinger eller dinosaurer, fortæller om Harry Potters univers eller om deres kæledyr, og hvordan man passer det. Projekterne kan differentieres efter elevernes kompetencer, og eleverne motiveres af, at emnet er selvvalgt. En vigtig pointe er her, at det, eleverne arbejder med som ekstraopgave, fremlægges eller udstilles, så eleverne oplever, at det, de arbejder med, skal bruges til noget og ikke blot være 'tidsfordriv'.

Mobiltelefoner, iPads og computere

Det kan være godt for alle at have en klar ramme og forventning, hvad angår digitale gadgets: Hvordan må eleverne bruge deres computer, iPad eller mobiltelefon i undervisningen? Vores holdning er, at det digitale er en naturlig del af børns og unges liv i dag – vi skal lære dem at bruge det kreativt og ansvarligt. Vores anbefaling er, at eleverne har digitale gadgets til rådighed, hvis de skal bruges konkret i undervisningssammenhæng, men at de ellers er pakket væk, når undervisningen går i gang.

Rammesætning

Mål og program

Der er mange elever, der har god gavn af at kunne se begyndelsen og slutningen på en aktivitet eller at få en tidsmæssig ramme: "*Hvad skal jeg, hvordan og hvorfor?*" Når rammen er på plads, kan flere elever i langt højere grad bidrage passende til undervisningen og aktiviteterne, fordi de kan rette deres aktivitet mod et formål og ved, hvad de skal gøre. Når man som underviser begynder undervisningen, kan man fx italesætte og måske *visualisere undervisningens læringsmål eller intention*. På den måde ved eleverne, hvad de skal søge at få ud af undervisningen. Det kan også være godt at skrive eller ophænge et *pro-*

LÆRINGSMILJØET

gram for enten dagen eller timen/modulet, så alle kan se, hvad der skal foregå og i hvilken rækkefølge. Hvis man undervejs vender tilbage til målet/intentionen og programmet, kan det være med til at hjælpe eleverne med at følge processen: "Hvor er vi kommet til?", "Er vi på rette vej?" og "Hvad er det næste?"

Det kan være en hjælp både for underviseren og for mange elever at bruge en timetimer undervejs og sætte den til ved hvert programpunkt eller ved udvalgte aktiviteter. Således understøttes rammen visuelt, og eleverne ved, hvor længe de skal arbejde. Det hjælper også underviseren til at holde sit planlagte program.

Elevernes opmærksomhed

Tænk over elevernes opmærksomhedsspænd. Mange yngre elever og også flere ældre har ikke så langt et opmærksomhedsspænd. På den baggrund kan det være godt at planlægge sin undervisning opdelt i kortere tidsintervaller. I de mindste klasser kan tidsintervallet måske være 15 minutter og derpå lidt mere, efterhånden som eleverne bliver ældre. Mellem tidsintervallerne kan man lægge en eller anden form for skift, flyt eller aktivitet ind. Det behøver ikke være en egentlig pause, det kan også være et skift mellem stationer, et *brain-break* eller lignende. Man kan godt vende tilbage til samme aktivitet efterfølgende. I co-teaching vil vi ofte bruge intervallet til skift i stationer, parallelundervisning eller alternativ undervisning.

Samarbejde

Hvordan får jeg hjælp?

Når eleverne arbejder med en opgave – sammen eller alene – vil det være forventeligt, at de støder på udfordringer eller måske går i stå. Det kan hjælpe eleverne, at de på forhånd ved, hvordan de kan agere i sådanne situationer. Hvem kan de spørge om hjælp til at komme videre? Her kan man arbejde med en fast rutine. Det kan fx være '*Book, Brain, Buddy, Boss*' eller '*Spørg tre før mig*'. Disse rutiner er med til at give eleven flere muligheder for at handle og for at øve sig på at bruge egne og hinandens kompetencer i arbejdsprocessen.

Vi har også set eksempler på, at eleverne skriver sig på tavlen eller henter et hjælp-nummer fra en tavle. Ved disse rutiner kan underviseren se, hvilken rækkefølge eleverne har ønsket hjælp i, og i sidstnævnte eksempel havde underviseren kun sat fem numre op til eleverne. Var alle fem numre taget, var det feedback til underviseren om, at opgaven ikke var introduceret eller forklaret godt nok, og hun ville da gøre et ophold i undervisningen og repetere opgaven.

LÆRINGSMILJØET

Arbejde sammen

Når eleverne arbejder sammen, giver det dem mulighed for at få flere perspektiver og kompetencer i spil, og det giver eleverne mulighed for at tale og reflektere med hinanden om det faglige stof, hvilket er med til at understøtte deres læring. Samarbejde kan til tider blive svært, og det kan en god rammesætning imødegå. Man kan fx beskrive:

- *Opgaven (instruktion, hvad går opgaven ud på, formål, produkt mv.)*
- *Forskellige bidrag til samarbejdet/rollefordeling (skrive ned, tage tid, ordstyrer, samle op, spørge ind, læse op m.m.)*
- *Samarbejdsproces/-skridt (fremgangsmåde, hvad skal gøres i hvilken rækkefølge)*
- *Tidsramme*

Eleverne kan arbejde sammen på forskellige måder, fx i grupper, som makkerpar eller i forskellige CL-strukturer. Man kan inddele grupper på forskellige måder. Det kan være skiftende sammensætninger, tilfældige grupper ud fra 'lodtrækning' eller grupper og makkerpar sammensat på forhånd og måske for en længere periode. Det fremmer fællesskabet i klassen, at eleverne arbejder sammen med mange forskellige. Det gælder især, hvis man samtidig hjælper med at rammesætte samarbejdet. Det er vigtigt, at man er velovervejet, i forhold til hvordan der dannes grupper, fordi det kan være sårbart, hvis man ikke oplever at blive valgt af sine kammerater. Det kan være en god idé som 'leder af læringsmiljøet' at tage ansvar for gruppernes sammensætning og derved kunne understøtte psykologisk tryghed og fællesskab.

